

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE APPLICATION OF POLICE MEASURES IN UKRAINE

Король К.С., викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Наукова стаття написана з метою визначення напрямків удосконалення застосування поліцейських заходів в Україні на підставі аналізу норм чинного законодавства України та узагальнення вітчизняного та міжнародного досвіду діяльності поліції щодо застосування поліцейських заходів.

На підставі аналізу практики реалізації поліцейських заходів підтверджено необхідність удосконалення трьох напрямків застосування поліцейських заходів: удосконалення процедури проникнення до житла або іншого володіння особи; оновлення переліку спеціальних засобів, які уповноважені застосовувати поліцейські; оновлення організаційної основи застосування поліцейських заходів примусу.

У роботі запропоновано запровадити політику порядку отримання та застосування ордеру на проникнення до помешкання в Україні шляхом внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу. Сутність такого заходу полягає у наділенні поліцейських повноваженнями на отримання в суді дозволу на вхід до помешкання особи без повідомлення про це власника. Така дія на відміну від негласних дій здійснюється відкрито, гласно, не залежить від присутності якихось осіб в приміщенні. Захід, який запропоновано запровадити, не є поліцейським превентивним заходом.

Автором запропоновано надати можливість застосовувати поліцейськими в Україні засіб направленої дії «Тейзер» (дозволяє паралізувати людину на відстані до 10 метрів шляхом дистанційного електричного розряду), а також індивідуальні засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії (газові балончики).

Висловлена пропозиція доповнити Закон України «Про Національну поліцію» в частині застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї обов'язком поліцейського втрутитися у випадку, коли він є свідком перевищення їх застосування колегою. У випадку запровадження такого положення поліцейський, який не повідомив про факт перевищення службових повноважень колегою, нестиме відповідальність за невиконання законодавчо встановленого обов'язку.

Зроблено висновок, що відповідність правових підстав, організаційних засад та технологічних можливостей застосування поліцейських заходів світовим стандартам забезпечення прав і свобод людини, міжнародним принципам поліцейської діяльності, перспективам технологічного розвитку забезпечить ефективність виконання покладених на поліцейських службових завдань.

Ключові слова: поліцейський захід, фізична сила, спеціальні засоби, вогнепальна зброя, проникнення в житло, компетенція, права людини.

The scientific article was written in order to determine areas for improving the use of police measures in Ukraine based on the analysis of current legislation of Ukraine and generalization of domestic and international experience of the police in the application of police measures.

Based on the analysis of the practice of police measures, the need to improve three areas of police measures was confirmed: improving the procedure for entering the home or other property of a person; updating the list of special tools that police officers are authorized to use; updating the organizational basis for the use of police coercive measures.

The paper proposes to introduce a policy on the procedure for obtaining and applying a warrant for entry into a dwelling in Ukraine by making appropriate amendments to the Criminal Procedure Code. The essence of such a measure is to empower the police to obtain permission in court to enter a person's home without notifying the owner. Such action, in contrast to covert actions, is carried out openly, openly, regardless of the presence of any persons in the room. The proposed measure is not a police preventive measure.

The author proposes to make it possible for the police in Ukraine to use the means of targeted action «Taser» (allows to paralyze a person at a distance of up to 10 meters by remote electric discharge), as well as individual tools equipped with tear gas and irritants (gas canisters).

A proposal was made to supplement the Law of Ukraine «On the National Police» in terms of the use of physical force, special means and firearms by the duty of a police officer to intervene in the event that he witnesses the excess of their use by a colleague. In the event of the introduction of such a provision, a police officer who has not reported the fact of abuse of office by a colleague, will be liable for failure to comply with statutory obligations.

It is concluded that compliance of legal bases, organizational bases and technological possibilities of application of police measures with world standards of human rights and freedoms, international principles of policing, prospects of technological development will ensure effective performance of police duties.

Key words: police measure, physical force, special means, firearms, intrusion into housing, competence, human rights.

Актуальність теми. Відповідно до статті 1 Закону України «Про Національну поліцію» Національна поліція України служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. Для реалізації призначення поліції її співробітникам надано право застосовувати до осіб у визначених законом випадках різні заходи превентивного та примусового впливу, до яких належить застосування превентивних поліцейських заходів, фізичної сили, спеціальних засобів примусу, вогнепальної зброї.

Застосування поліцейських заходів, з одного боку, торкається найважливіших, закріплених Конституцією України, прав громадян, оскільки пов'язано із здійсненням прямого фізичного впливу та заподіянням в окремих випадках шкоди здоров'ю або позбавленням життя людини. З іншого – дозволяє забезпечити

ефективний вплив на протиправну поведінку при мінімізації супутньої шкоди особам, які свідомо і нерідко грубо порушують закон. Це дієвий засіб захисту законних інтересів правослухняних громадян від суспільно-небезпечних посягань, а також життя та здоров'я поліцейських.

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин, технологій, інформаційних ресурсів вимагає удосконалення форм та методів діяльності Національної поліції з метою ефективного виконання покладених на даний орган виконавчої влади завдань. Зауважимо при цьому, що застосування заходів впливу поліцейськими повинно здійснюватися на основі чіткої правової регламентації та у суворій відповідності до закону.

Відповідно оновлення законодавства, що регламентує повноваження поліцейських щодо застосування поліцейських заходів, має відповідати міжнародним стандартам,

а його удосконалення – орієнтуватися на зарубіжний досвід розвинених держав світу.

Стан дослідження теми. Теоретичну та методологічну основу дослідження питань особливостей застосування поліцейських заходів в Україні складають роботи таких вчених, як П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. П. Віденко, Р. А. Калюжний, С. В. Ківалов, М. В. Ковалів, А. М. Колодій, А. Т. Комзюк, Т. П. Мінка, В. В. Новіков, В. І. Осадчий, А. О. Поліщук, О. П. Рябченко, О. В. Січкара, А. О. Собакар, Ю. С. Шемшученко, В. К. Шкарупа та інших.

Мета наукової статті – на підставі аналізу норм чинного законодавства України та узагальнення вітчизняного та міжнародного досвіду діяльності поліції щодо застосування поліцейських заходів запропонувати напрямки удосконалення застосування поліцейських заходів в Україні.

Виклад основного матеріалу. В Україні нормативно встановлена класифікація поліцейських заходів на превентивні та примусові [1]. Аналіз практики їх реалізації підтверджує необхідність удосконалення окремих аспектів застосування таких заходів. У даній роботі ми зосередимо свою увагу на удосконаленні трьох напрямків застосування поліцейських заходів: удосконалення процедури проникнення до житла або іншого володіння особи; оновлення переліку спеціальних засобів, які уповноважені застосовувати поліцейські; оновлення організаційної основи застосування поліцейських заходів примусу.

Одним із превентивних поліцейських заходів, які викликають найбільше дискусій серед правників, є проникнення до житла або іншого володіння особи, що дозволено застосувати без відповідного рішення суду за наявності таких підстав: рятування життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій; безпосереднє переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення; припинення злочину, що загрожує життю осіб, які знаходяться в житлі або іншому володінні [1].

Варто зауважити, що вказаний поліцейський захід передбачає лише проникнення, а не проведення обшуку в приміщенні, про що уповноважені особи можуть забувати під час виконання службових обов'язків. Проте дана особливість є важливою, адже дії поліцейських у випадку порушення порядку застосування проникнення можуть бути визнані незаконними, виявлена у процесі незаконного обшуку доказова база – неприйнятною і не буде враховуватися під час вирішення справи по суті, а сам поліцейський нестиме відповідальність (дисциплінарну, адміністративну або кримінальну залежно від вчинюваних дій та наявності складу правопорушення).

Також відметемо, що Закон не визначає, чи має бути присутній під час застосування превентивного заходу власник житла чи іншого володіння особи або інші особи (наприклад, свідки, поняті, зареєстровані в приміщенні особи, тощо). Відповідно порядок здійснення аналізованого нами заходу є недостатньо визначений у законодавчому акті, що потребує більш детальної регламентації у відомчих документах МВС України.

Схожим на превентивний захід проникнення до житла або інше володіння особи в Україні є такий правовий американський інститут, як ордер [на проникнення] без стуку», сутність якого полягає у наділенні поліцейських повноваженнями на отримання в суді дозволу на вхід до помешкання особи без повідомлення про це власника. Така дія на відміну від негласних дій здійснюється відкрито, гласно, не залежить від присутності якихось осіб в приміщенні.

Тобто даний захід в українському законодавстві матиме кримінально-процесуальний характер і полягатиме у реалізації раптового обшуку на підставі рішення суду без повідомлення власника приміщення. Згідно статті 236 КПК України [2] поліцейському не заборонено проводити обшук, якщо відсутній власник приміщення,

проте у запропонованому нами заході акцент зроблено саме на раптовості, тобто поліцейські ціленаправлено власника приміщення не повідомляють про сам факт проведення обшуку, його час, мету та іншу інформацію.

Прихильники такого заходу стверджують про його позитивні результати, адже у даному випадку зберігається час, який може бути витрачений на комунікативні дії з власником або іншою особою, яка перебуває у приміщенні, пред'явлення ордеру на обшук, виклик адвоката, тощо. Час, який збережений, відіграє роль, оскільки він може бути витрачений правопорушником на знешкодження доказів, приховування слідів злочину, втечу правопорушника з місця події, тощо.

Якщо раніше у США виникали дискусії серед правників з приводу законності застосування даного заходу, то Верховний суд врегулював дане питання ще у 1963 році, і такий ордер застосовується в основному у справах про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та прекурсорів.

З огляду на сказане пропонуємо за прикладом США запровадити політику порядку отримання та застосування ордеру на проникнення до помешкання в Україні шляхом внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу. Захід, який пропонуємо запровадити, не є поліцейським превентивним заходом, проте реалізується на межі їх застосування, а тому дані заходи потребують відмежування.

Другим аспектом, який ми будемо розглядати у даній роботі, є необхідність доповнення пункт 3 статті 45 Закону України «Про Національну поліцію» [1] новими спеціальними засобами. Технологічний процес відбувається постійно, а для ефективної протидії правопорушникам поліцейським необхідний арсенал спеціальних заходів, який відповідатиме вимогам сьогодення.

Аналіз видів спеціальних засобів, які уповноважені застосовувати поліцейські в Україні, дозволяє дійти висновку про відсутність у переліку засобів, споряджених сльозоточивим газом та електронними розрядами. Водночас відомо, що поліцейські в 107 державах мають на озброєнні спецзасоби електропровідної дії. Більшість із цих країн – це держави розвиненої демократії, де питання захисту прав людини у пріоритеті [3].

Безпосередньо пропонуємо надати можливість застосовувати поліцейським в Україні засіб направленої дії «Тейзер», який дозволяє паралізувати людину на відстані до 10 метрів шляхом дистанційного електричного розряду, а також індивідуальні засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії (газові балончики). Така практика успішно застосовується в США та є більш гуманним способом зупинки правопорушника, ніж застосування вогнепальної зброї.

Зазначені засоби є найбезпечнішими поліцейськими засобами примусу. Вони знерухомлюють людину, блокують її рухи на короткий період. За цей час поліцейський може вдягнути на правопорушника кайданки та уникне загострення конфлікту. Таким чином, використання «Тейзера» та газового балончика зменшить ризик травмування не тільки для правопорушника, але і для поліцейського та оточуючих.

Звичайно, пропонуючи будь-які нововведення, не можна говорити лише про переваги. Недоліки використання тейзерів та газових балончиків – це можливість завдання шкоди особі, проте застосування будь-якого спеціального засобу поліцейським не може бути повністю безпечним. Перевага електрошокерів та газових балончиків саме в тому, що вони мають найменший ризик травматизму для затриманого порівняно з іншими засобами безконтактної дії (наприклад, вогнепальною зброєю).

Наостанок зупинимося на організаційних особливостях застосування поліцейських заходів, і зокрема на застосування поліцейських заходів примусу.

З урахуванням поставлених перед Національною поліцією службових завдань, процес організації заходу включає вибір виду, заходу, його міри, виду спеціального засобу у випадку необхідності його застосування, форму і спосіб його застосування. Залежно від обставин вчиненого особою діяння багато в чому будується подальша робота поліцейського з організації та використання фізичної сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї.

Організація процесу застосування поліцейських заходів примусу поліцейськими характеризується вирішенням низки основних завдань, покликаних забезпечити її оптимальне використання з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, прав та законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та громадських об'єднань.

Робота поліцейського з організації використання поліцейських заходів примусу під час службових завдань відбувається на основі загальних принципів організації.

На початковому етапі проводиться аналіз оперативної обстановки за такими основними напрямками: характеристика об'єкта застосування та об'єктивних передумов необхідності застосування поліцейських заходів; відповідність передбачуваного процесу застосування поліцейського заходу тактиці та межах допустимості використання.

На основі аналізу оперативної обстановки формується вибір поліцейського заходу примусу і приймається рішення про необхідність його використання.

Після застосування поліцейського заходу примусу службова особа складає відповідний документ про його застосування – рапорт, в якому повідомляє обставини застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Документальне оформлення процесу застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї та облік складених документів дає можливість керівництву Національної поліції контролювати процес використання спеціальних технічних засобів, вогнепальної зброї, а також контролювати дотримання поліцейськими загальних принципів діяльності.

Досить часто різні види поліцейських заходів застосовуються комплексно, що суттєво підвищує загальну ефективність роботи поліцейського або групи поліцейських. Як приклад, можна навести застосування поліцейських заходів примусу до особи, яка не виконує законні вимоги поліцейського і яку поліцейські затримують. Для реалізації поставленої мети (затримання особи) поліцей-

ські з урахуванням обставин, а саме характеру дій особи, можуть, наприклад, застосувати прийоми рукопашного бою, гумові кийки та кайданки.

Проте все одно подекуди відбуваються випадки перевищення меж службових повноважень поліцейськими.

Так, наприклад, 28.02.2020 оперуповноважений сектору кримінальної поліції Торецького ВП Бахмутського ВП ГУНП в Донецькій області у складі слідчо-оперативної групи прибув на місце виклику, де, усвідомлюючи, що потерпіла особа жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, діючи з метою спричинення тілесних ушкоджень, взяв в руки автоматичну табельну вогнепальну зброю «АК-74У», якою він був озброєний, і завдав металевим прикладом даної зброї один удар зліва на право потерпілій особі в обличчя в район лівого ока, після чого потерпіла впала на землю [4].

Такий негативний досвід спонукає до удосконалення нормативно-правової бази з метою унеможливлення вчинення у подальшому подібних фактів перевищення службових повноважень, пов'язаних із застосуванням або використанням фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

За прикладом США пропонуємо доповнити Закон України «Про Національну поліцію» в частині застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї обов'язком поліцейського втрутитися у випадку, коли він є свідком перевищення їх застосування колегою. У випадку запровадження такого положення поліцейський, який не повідомив про факт перевищення службових повноважень колегою, нестиме відповідальності за невиконання законодавчо встановленого обов'язку. Запропоновані зміни сприятимуть зменшенню рівня зловживання застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї серед поліцейських. Така норма дисциплінуватиме кожного поліцейського та сприятиме дотриманню прав та свобод людини та громадянина в діяльності поліції.

Висновки. На наш погляд, відповідність правових підстав, організаційних засад та технологічних можливостей застосування поліцейських заходів світовим стандартам забезпечення прав і свобод людини, міжнародним принципам поліцейської діяльності, перспективам технологічного розвитку забезпечить ефективність виконання покладених на поліцейських службових завдань. Постійний прогрес – це шлях до ефективної поліцейської діяльності, адже злочинні прояви регулярно удосконалюються і потребують відповідної реакції поліцейських.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Не стрелять: электрический ток на службе полиции. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/704208.html>
4. Справа № 225/4836/20 від 15.11.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101083284>